

RAQOBAT VA MONOPOLIYA

Urinboyeva Yulduz Pirnazarovna - i.f.f.dok., dotsent
Xudoyqulov Suxrob Olimjon o'g'li
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqobat va monopoliya haqida so'z yuritilgan.

Аннотация: Эта статья о конкуренции и монополии.

Annotation: This article is about competition and monopoly.

Kalit so'zlar: Monopoliya Va raqobatning mohiyati, monopollashgan bozor, raqobat turlari, bozor iqtisodiyotida raqobatning o'sib borishi.

Ключевые слова: Монополия и природа конкуренции, монополизированный рынок, виды конкуренции, рост конкуренции в рыночной экономике.

Key words: Monopoly and the nature of competition, monopolized market, types of competition, growth of competition in the market economy.

Raqobat va monopoliya - bu iqtisodiyotda ikki muhim tizimdir. Raqobat, ko'plab kompaniyalar yoki firmalar o'rtasida mavjud bo'lgan sodir etuvchi to'g'ri urinishlarni ta'minlovchi jarayonlarni ifodalaydi. Bu jarayonlar ommaviy faollikni rivojlantirish va xarajatlarni pastga tushirishga olib keladi. Monopoliya esa, biror kompaniyaning belgilangan sohada bozor ustidagi egallikka ega bo'lishi holatidir. Bu belgilangan kompaniya yoki shaxs faqat uni egallashgan bozor ustida faol bo'ladi, boshqa kompaniyalar uni taqib qila olmaydi. Monopoliya korxonalarining xarajatlari pastroq bo'ladi va iste'molchilarga ishoratli narxlarni taqdim etish uchun qobiliyatlarini cheklab turadi. Raqobat va monopoliyalar hukumatlar tomonidan nazorat qilinadigan muhim iqtisodiy masalalardir. Raqobatni ta'minlash uchun kartellaring shakllari va monopoliyalarga qarshi kurash uchun antimonopol korxonalari kabi tizimlar mavjud. Hukumatlar bu sohasda maqsadli tartibotlarni amalga oshirish orqali sodir etuvchi konkurentsini ta'minlashga harakat qiladi.

Monopollashgan bozor - ozchilik sotuvchilar va haridorlar hukmron, raqobat cheklangan yoki mavjud bo'lmagan bozor. Uning monopol raqobatli, oligopolistik, sof monopoliya bozori turlari bor. Monopol raqobatli bozorda firmalar ko'p bo'lganidan ulardan har birining tovarlar sotishdagi hissasi kichik bo'ladi, natijada

ular bozorni cheklangan holda nazorat qiladilar. Ular yashirin kelishuv asosida o'zaro til biriktira olmaydilar, bu bilan mazkur bozor oligopolistik bozordan farqlanadi. Monopollashgan bozorda firmalar mustaqil bo'lganidan o'z bozorida bir-biri bilan raqobatlashadi. Lekin raqobatning asosiy usuli narx bilan raqobatlashuv emas, balki sifat jihatidan bir-biridan farqlanuvchi mahsulot bilan bozorga chiqish hisoblanadi. Monopollashgan bozor yangi firmalarning kirib kelishi uchun ochiq hisoblanadi. Shu bois bu yerda raqobat cheklanmaydi, aksincha, kengayib turadi. Yangi firmalar kirib kelganda taklif ko'payib, narxlar tushib ketadi, natijada zarar ham ko'tariladi. Zarar ko'rganlar bozordan chiqib ketishgach, narxlar oshadi, foyda maksimumlashadi. Bunday bozorda tovarlarni mukammallashtirish sotish hajmini oshirib, foyda miqdorini ko'paytiradi.

Monopolistik raqobat, boshqa kompaniyalar va ommaviy mijozlar tomonidan mustahkam holda qabul qilingan bozor chegaralarining bilan belgilangan xususiyatli tartibdir. Bu holatda yagona kompaniya yoki guruh bozor chegarasida dominansiya egallab, boshqa shirkatlar uchun rivojlanishga imkon berilmaydi. Monopolistik raqobatga ega shirkatlar bozorda narxni o'zlariga mos ravishda belgilay oladilar va mijozlarga sotishlarni tartiblashlari mumkin emas. Monopolistik raqobatda shirkatlar o'zlariga xos yutuqlarini saqlash uchun foydalanadilar va bu ommaviy mijozlar uchun samarali alternativani taqdim etmaydi. Bu holatda narxlar ko'payadi va sifati pastlashadi. Shuningdek, monopolistik raqobatda innovatsiyalarni rivojlantirish ham to'g'ri kelmaydi, chunki kompaniyalar o'zlariga tegishli bozorlarda dominansiya egallab turishadi. Monopolistik raqobat qonuniy tartib bilan nazoratchiligi talab etadi va kartel tuzumining nazorati, konkurensiya qoidalariga rioya qilinmasligi kerak. Monopolistik raqobat bosqichlarida nazoratchilar va hukumat tashkil etilishi kerak, uning ta'sirida ostida turli siyosiy masalalar paydo bo'ladi.

Raqobat - bozor iqtisodiyoti ishtrokchilarining o'z manfaatlarini yuzaga chiqarish uchun bir-biri bilan kurashi, ularning o'zaro bellashuvi. Raqobat faqatgina manfaatlar o'zaro to'qnashganda yuz bersa, manfaatlar uyg'unlashganda partnyorlik yuz beradi. Raqobat - bu bozorning asosiy sharti, qonunidir. Raqobat qonuni - bozor tizimining shunday iqtisodiy qonunidirki, unga ko'ra iqtisodiy sub'ektlarning o'z maqsadlari yo'lida o'zaro kurashi muqarrar bo'ladi, bu kurash bozorga hos usullarda olib boriladi va sub'ektlarni iqtisodiy jihatdan saylanib olishini yuzaga keltiradi.

Raqobat qonuni bozor iqtisodiyotining integral qonuni ya'ni bozor iqtisodiyotining hamma sohalariga tegishli bo'lib, amal qilish doirasi doimo kengayib boradi.

Raqobat - ko'p qirrali iqtisodiy hodisa bo'lib, u bozorning barcha sub'yektlari o'rtasidagi murakkab munosabatni ifodalaydi. Raqobat - bozor sub'yektlari iqtisodiy manfaatlarning to'qnashuvidan iborat bo'lib, ular o'rtasidagi yuqori foyda va ko'proq nafillikka ega bo'lish uchun kurashni anglatadi. Raqobat mavjud bo'lishining boshqa shartlaridan biri tovar-pul munosabatlarinig ma'lum darajada rivojlangan bozor tizimida amal qilishidan dalolat beradi.

Raqobatning amal qilishi ma'lum shart-sharoitlar mavjud bo'lishini taqozo qiladi. Bu shart-sharoitlar faqat bozor munosabatlari qaror topgan muhitda bo'lishi mumkin. Shunday ekan, bozor iqtisodiyotini yuzaga keltirish ayni vaqtda raqobatchilik muhitining shakllanishini bildiradi.

Bozor munosabatlari rivojlangan mamlakatlarda raqobatchilik muhiti uzoq davr davomida, o'z-o'zidan, evolyusion yo'l bilan vujudga kelgan. Bu asta-sekin erkin raqobat muhitini keltirib chiqargan.

Iqtisodiyotda monopollashuv prinsiplari kuchayib borishi bilan raqobat cheklanadi, shu sababli raqobatchilik muhitini vujudga keltirishda davlat ham qatnashadi. Bu esa, yuqorida ta'kidlanganidek, davlatning monopoliyalarga qarshi siyosatida o'z aksini topadi. Har bir mamlakatdagi aniq vaziyat, ya'ni iqtisodiyotning monopollashuv darajasi uning miqyosi va tavsifiga qarab, bu siyosat erkin raqobat muhitini yangidan yaratish, uni saqlab qolish, zarur bo'lganda qaytadan tiklash, raqobat usullarini qaror toptirish kabilarga qaratiladi.

Xulosa qilib aytganda Raqobat va monopoliya mavzusi, iqtisodiyotda yagona savdo turi bo'lib, ularning ikkala qismi kabi, bozor rivojlanishida muhim rol o'ynaydi.

Quyida tayyorlangan krasvord Raqobat va Manapoliya mavzusizdan tuzilgan:

Savollar: (vertikal)

1. Har qanday qonuniy tijorat faoliyatiga.....deyiladi.
6. Markazlashgan va markazlashmagan maqsadli pul fondlarini hosil qilish, jamlash, taqsimlash va qayta taqsimlash yoki ishlatish yuzasidan paydo bo'ladigan iqtisodiy munosabatlarga nma deyiladi?
7. sotuvchilar va xaridorlar o'rtasida oldi-sotdi, bozor munosabatlari ob'yekti nma deb ataladi?
12. Iqtisodiyotning ko'rinmas qo'li nma?
13. insonning yashashi va kamol topishi uchun kerakli hayotiy vositalarga bo'lgan zaruriyat nma?
14. Narx navoning oshishi Va pulning qadrsizlanishi.

Gorizantal.

2 . Mahsulotlar, tovarlar ishlab chiqarish xizmatlar ko'rsatish Va ishlarni bajarish uchun tashkil etiladigan yuridik shaxs huquqiga ega bo'lgan mustaqil xo'jalik yurituvchi sub'yekt nma?

3. Narx bilan talab o'rtasidagi teskari bog'liqlik.... Qonuni deyiladi

4.narxlar ustidan nazoratni amalga

oshiradigan bir nechta yetkazib beruvchilar

tomonidan boshqariladigan bozor nma deyiladi?

5.Asosiy kapitalning ekspluatatsiya jarayonida eskirishi va ayni paytda ular qiymatining muayyan davr davomida ishlab chiqarilayotgan tayyor mahsulotlarga o'tib borishi nma deyiladi?

8.tovarlar va xizmatlarni sotishdan olingan daromadning bu tovarlarni ishlab chiqarish va sotish xarajatlaridan ortiq qismi nma deyiladi?

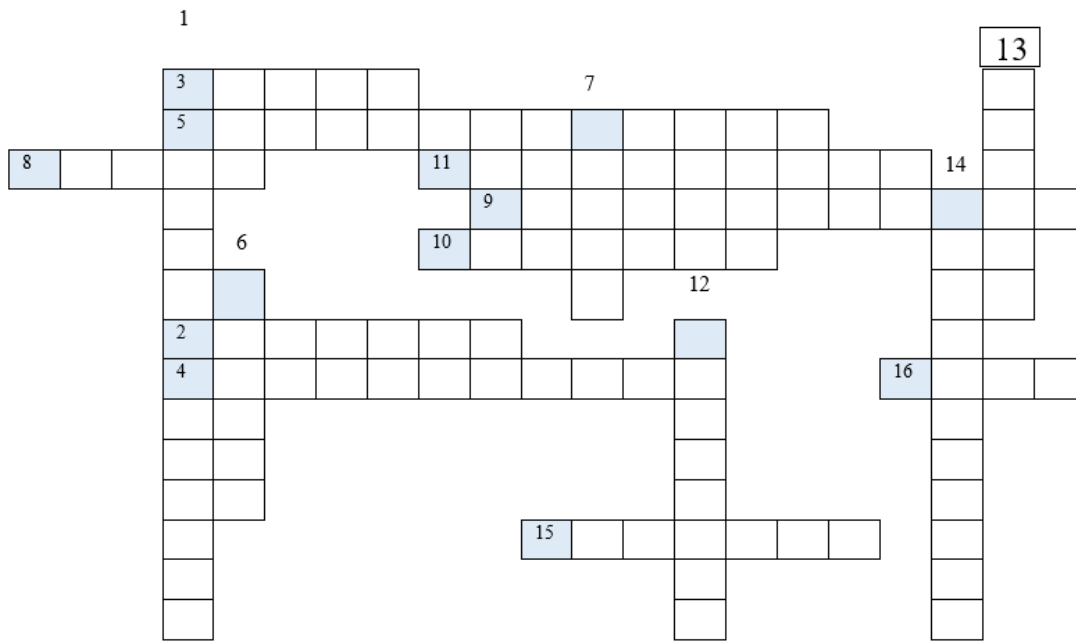
9.iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadida o'z mamlakatida yoki chet ellarda turli tarmoqlarga, ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarga, innovatsiya, tadbirkorlik loyihalariga uzoq, muddatli kapital kiritish nma deyiladi?

10. ishlab chiqariladigan mahsulot yoki ko'rsatiladigan xizmat hajmiga bog'liq bo'lgan chiqimlar nma deb ataladi?

11.bozor iqtisodiyotining qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi va uning mahsulotlarini chuqur qayta ishlash, sotish, saqlash, taqsimlash bilan bog'liq sohasi qaysi?

15.Bozor iqtisodiyoti asoschisi kim

16.Talab hajmiga tasir etuvchi omil.

Javoblari

- 1.tadbirkorlik.
- 2.korxonona
- 3.talab.
- 4.oligapoliya
- 5.Amortizatsiya
- 6.Moliya
- 7.tovar.
- 8.foyda
- 9.Investitsiya
- 10.xarajat
- 11.agrobiznes
- 12.raqobat

- 13.ehtiyoj
- 14.inflatsiya
- 15.Rikardo
- 16.narx

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Raqobat va Monopoliya" - Muhammadjon Mirzayev, 2017 - bu kitobda raqobat va monopoliya mavzusiga bag'ishlangan nazariy materiallar, dasturiy yondashuvlar va amaliy maslahatlar keltirilgan.

2. "Raqobat va Monopoliya" - Rustam Ruziyev, 2019 - bu asarda raqobat va monopoliya haqida nazariy tushunchalar, tadqiqotlar va qarorlar keltirilgan.

3. "Monopoliya va Raqobat" - Dilyor G'aniyev, 2016 - bu kitobda monopoliya tizimi tahlili, raqobatning rivojlanishi uchun zaruratli qadriyatlar va boshqa muhim mavzular haqida ma'lumotlar berilgan.

4. <https://worldlyjournals.com/index.php/IJSR/article/download/1302/1746>

5. <https://e-itt.uz/index.php/eitt/article/view/742>

Bu adabiyotlarda raqobat va monopoliya mavzusiga oid muhim fikrlar, tushunchalar va ilmiy izohlar o'rin olgan. Kitoblardagi materiallar orasida tartibga solish amalga oshirilganligi sababli har bir kitob o'zining ahamiyati bilan ajratiladi.